

K Ö Z L E M É N Y E K

A DEBRECENI ŐRÁSZLÓALJ MEGALAKULÁSA

Kun Ferenc

A debreceni őrzászlóalj, vagy más néven 1. honvéd őrzászlóalj — a sajtóban akkoriban „Partizán Őrzászlóaljnak” is nevezték — az 1945. elején formálódó Magyar Néphadsereg első fegyveres alakulata 1945. február 25-én jött létre Debrecenben.¹ Fő feladata az itt működő Ideiglenes Nemzeti Kormány fegyveres biztosítása, a kormányórség ellátása volt. Az 1. honvéd őrzászlóalj 1945. március elsején ünnepélyes őrségváltás keretében vette át az Ideiglenes Nemzeti Kormány védelmét az addig e feladatot ellátó szovjet katonai alakulatoktól.²

Mucs Sándor: A Magyar Néphadsereg megszervezése című könyvében a következőket írja: „... a 6. hadosztály előtt már volt új magyar alegység Debrecenben. A *Néplap* 1945. március 3-án közölte, hogy a „Magyar Őrzászlóalj vette át a szolgálatot a minisztérium mellett.” Ez az őrzászlóalj volt partizánokból alakult, akik már Magyarország felszabadításának kezdete előtt felkészültek a német fasiszták elleni harcra és sokan közülük fegyverrel harcoltak népünk szabadságáért.

Szmetena József nyugalmazott ezredes „A Magyar Néphadsereg első alegységének megalakulásáról” c. cikkében pedig a következőket olvashatjuk:

„Debrecenben a régi hadsereg számozásának megfelelően működött a 6. honvéd kerületi parancsnokság. A kerületi parancsnokság alárendeltségében került felállításra ... az önálló őrzászlóalj ... Az őrzászlóalj — látszámát tekintve — az abban az időben szervezés alatt levő új magyar hadsereg egészéhez viszonyítva nem volt számottevő. Azonban, ha feladatát és a zászlóalj összetételét, valamint a személyi állomány politikai aktivitását mérleljük, joggal és dicsekvés nélkül elmondhatjuk, hogy az 1945-ös kibontakozásban pártunk egyik erőssége volt. Katonai feladatként ... az őrzászlóalj azoknál a pártkormányzati és állami szervek-

¹ Dr. Guba László és Dr. Borbíró László r. ezredesek visszaemlékezése alapján közölt adat. „Stange Béla főhadnagy február 27-én átvette tőlem a zlj. első ellátmányát, 15 806 pengő 50 fillért, valamint 65 db olyan partizánigazolványt, ami szigorúan számadásosként volt kezelve...” — írja visszaemlékezésében dr. Borbíró László.

² *Mucs Sándor:* A Magyar Néphadsereg megszervezése és fejlődése. 1945–48. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1963. 68. o.; *Mucs Sándor:* A Magyar Néphadsereg megszervezése. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960. 45. o.

nél látta el az őrszolgálatot Debrecenben — az ország akkori központjában —, ahonnan a politikai, gazdasági és társadalmi újjászületés 1945 elején elindult.”³

Ezek után megpróbáljuk feleleveníteni a debreceni őrszászlóalj létrejöttének előzményeit, s ennek során választ adni arra, hogy mi tette lehetővé az őrszászlóalj tagjainál ama tulajdonságok kialakulását, amelyek minden erről véleményt alkotó számára elismerten méltóvá tette őket megtisztelő feladatuk ellátására.

Az őrszászlóalj előtörténete a Szovjetunióban az 1943—44-es években létrehozott antifasiszta és partizániskoláig, a háború éveiben a Szovjetunó és Csehszlovákia területein fellángoló partizánharcokig nyúlik vissza.

Azok a kommunisták, munkásmozgalmi harcosok, akiket a második világháború során szovjetellenes háborúba kényszerítettek, az első alkalmat megragadták arra, hogy az igazságos önvédelmi harcát vívó Szovjetunió oldalára álljanak. Számukra, valamint azoknak a magyar katonáknak és tiszteknek részére, akik fogságba estek és meggyőződtek a fasizmus népellenes, reakciós jellegéről és készek voltak ez ellen fellépni, a szovjet hadvezetés módot nyújtott arra, hogy politikailag továbbképezzék magukat és önkéntes jelentkezés alapján részt vehessenek a fasizmus elleni fegyveres partizánharcokban.

Főleg két ilyen kiképző, illetőleg továbbképző tábornak volt a második világháborúban kibontakozó magyar partizánmozgalom szempontjából számottevő jelentősége. Az egyik a még 1943 májusában létrehozott krasznogorszki antifasiszta iskola, a másik az 1944 nyári és kora őszi hónapjaiban szervezett Kijev melletti Szvjatosinói partizánkiképző iskola. A politikai kiképzést a Magyar Kommunista Párt Külföldi Bizottsága szervezte, az oktatómunkában olyan elvtársak vettek részt, mint Andics Erzsébet, Rudas László, Fogarasi Béla egyetemi tanárok, Illés Béla, Révai József, Nógrádi Sándor. E csoport összetételét vizsgálva arra következtetünk, hogy ebben az időszakban a párt minden erejét a fasizmus elleni harc sikeres megvívásának céljaira összpontosította és az egyéb feladatokat ennek rendelte alá. Az adott időszak lehetőségeit figyelembe véve e páratlanul magas színvonalú tanfolyamok elvégzése és a szovjet tisztek által vezetett katonai kiképzés befejezése után a magyarok csoportjait mint ejtőernyős partizánokat vetették be a Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia és Magyarország különböző harci térségeiben. Voltak közöttük, akik olyan közismert, tapasztalt szovjet parancsnokok egységében járták ki a gyakorlati partizániskolát, mint Naumov és Fjodorov, majd ezután újra bevetésre kerültek. Így: Fábri József és Nógrádi Sándor egységét Szlovákiában: Uszta Gyula csoportját Kárpátukrajnában, Szőnyi Márton partizánalakulatát pedig Magyarországon vetették be utóljára.⁴

A magyar partizánmozgalom kibontakoztatásában, szervezésében és irányításában nagy szerepük volt a Szovjetunióban emigrációban levő

³ Szmetena József: A Magyar Néphadsereg első alegységének megalakulásáról. Hadtörténelmi Közlemények, 1961. 1. sz.

⁴ E partizán csoportok történetéről részletes ismertetést találunk a Harcok, emlékek című cikkgyűjteményben. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1969.

olyan tizenkilences magyar kommunistáknak, mint Révész Géza, Garasin Rudolf, Nógrádi Sándor és Vas Zoltán.

Egy ilyen Szovjetunióban állomásozó magyar partizáncsoportból — más hozzájuk csatolt néhány kisebb csoporttal együtt — jött létre a később megalakuló debreceni őrzászlóalj egyik része. A kiképzés befejezése után az egység — 1944 október végén — a lengyelországi Sztaniszló melletti Oprosvici faluban levő repülőtérenél várta bevetését. A front gyors előretörése folytán azonban erre már nem került sor. Különböző e térségben folytatott katonai feladatok megoldásában (biztosítás, ukrán fasiszta bandák felszámolása stb.) való részvétel után 1945 februárjában a partizánalakulatot Debrecenbe vezényelték, ahová 17-én érkezett meg.

Ezzel egy időben érkezett Debrecenbe a megalakuló kormányőrség másik részlege, a Dél-Szlovákiában A. M. Szagyilenko szovjet parancsnok által vezetett nemzetközi partizánbrigádok egyik magyar csoportja.⁵

E csoport megalakulásának bár az előbbivel közös oka, de attól eltérő története van. A közös ok: az országunkat magával pusztulásba rántó német fasizmus elleni felháborodás. Megalakulása történetében pedig abban van eltérés, hogy az utóbbi csoport főleg olyan magyar tisztből és katonából jött létre, akiket a németek nyugatra akartak hurcolni, s mind távolabb kerültek hazájuktól akkor, amikor már az arcvonal magyar területen húzódott. A partizánparancsnokság irányítása mellett a szlovák kommunisták agitációt folytattak a magyar katonák között a partizánokhoz való csatlakozás érdekében, esetenként segítséget is nyújtottak az egyes partizánegységekhez való eljutásukhoz. A magyar katonák közül sokan elrejtöztek a kis hegyi falvakban, tanyákon, hogy megvárják a front átvonulását. Közben a Szagyilenko egységben már létrejött magyar csoport tagjai sorra kapcsolatot létesítettek ezekkel a katonákkal és az önként jelentkezők révén állandóan növelték csoportjuk létszámát. Voltak ebben az egységben olyan magyar katonák, akiket Lengyelországból akartak a németek Nyugatra vezényelni, de olyan leventekorban levő 16—18 éves — jóformán gyerekek — fiatalok is, akik Losoncról szöktek át a partizánokhoz, miután a németek elhurcolták őket hazulról. Az egység nagy tapasztalattal rendelkező, tehetséges tisztek irányítása alatt állt. Maga Szagyilenko előzőleg Fjodorov egyik al egységének volt a parancsnoka, majd a szvjatosinói partizánok kiképzésében vett részt mint oktató. Náluk találtak menedéket több, a fasiszták által szétvert partizáncsoport életben maradt tagjai. Így került ide a Keleti Ferenc, Fábri—Grubics és Szőnyi Márton vezette csoportok több tagja is.

Az így megalakuló magyar egység jelentős és sikeres partizánakciókban vett részt anélkül, hogy bármilyen veszteséget szenvedett volna.

⁵ A. M. Szagyilenko parancsnoki munkájáról ismertetést találunk A. F. Fjodorov: *Az utolsó tél* című könyvében. Budapest, Magvető Kiadó—Kárpáti Kiadó, Budapest—Uzsgorod, 1966. 30. és 422. o.; valamint Csehszlovákia felszabadításáról *Konyev* marsall szerkesztésében megjelent feldolgozásban 87., 133., 157., 292., 307. o. — Parancsnoksága alatt harcoló magyar egységről ismertetést találunk az *Ogonjok* című folyóirat 1968. júliusi számában. (No.: 28./17. o., valamint a *Napló* 1969. szeptember 17-i számában. 8. o.

A csoport tagjainak biztonságérzetét a „Nagy Földdel” való intenzív kapcsolat is fokozta. Naponta érkeztek távirón a hadijelentések a 2. Ukrán Front parancsnokságától, amelynek az egység alá volt rendelve. E jelentések a front gyors előrehaladásáról adtak számot. Rendszeresen érkezett az ejtőernyővel ledobott utánpótlás, amelyben a hadieszközök, élelmiszer, gyógyszer mellett még magyar nyelvű politikai sajtótermék is akadt.

Anélkül, hogy ezt szervezeten irányították volna, az egységben rendszeres politikai beszélgetések folytak, amelyek során az ilyen tapasztalatokkal rendelkező, a munkásmozgalomban részt vett partizánok megosztották ismereteiket az egység többi tagjával. Ily módon a Debrecenbe érkező vonat utasai már eszmeileg-politikailag egybekovácsolódtak, közös harcokban megedzett katonák voltak, akik minden tekintetben méltónak bizonyultak az új Magyarország Debrecenben székelő kormánya őrségének ellátására.

A harmadik csoport, amely teljessé tette az őrzászlóaljat, február 23-án érkezett Debrecenbe Moszkvából, és olyan volt hadifoglyokból állt, akik önként jelentkeztek a fasizmus elleni harcra.⁶

Az 1. honvéd őrzászlóalj történelmi jelentőségét csak akkor tudjuk kellőképpen értékelni, ha figyelembe vesszük, hogy az egész második világháború folyamán Magyarországon minden fasizmus elleni katonai szervezkedést vérbe fojtottak, a kiugrási kísérletet meghiúsították. Ahogy ezt a „Honfoglalás” c. Tv. film is nagyon reálisan illusztrálta, az úri Magyarország társadalmi gátlásaiból következően nem volt képes szembefordulni a német fasizmussal még akkor sem, amikor a vele való szövetség már teljesen értelmetlenné, kilátástalanná vált.

És ebben a történelmi szituációban a Szovjetunió internacionalista segítségének, a tizenkilences és negyvenötös magyar kommunista forradalmárok akarata összeötvöződésének eredményeként megszületik a népi Magyarország első fegyveres alakulata, mely az ejtőernyős partizánokhoz méltó fegyelmezettséggel és bátorsággal nyújt biztos védelmet a fasisztáknak hadat üzenő Ideiglenes Nemzeti Kormány számára.

Még három hónap sem telt el azóta, hogy meggyilkolták Kiss Jánost, Nagy Jenőt és Tarcsai Vilmost, már létezik az, amiért mártírhalált haltak: a demokratikus hadsereg első alakulata. A háború még az ország határain belül tombol, nemrég Szálasiék Mikepércs környékén ellenforradalmi banditákat dobtak le ejtőernyővel azzal a feladattal, hogy aknázzák alá a pénzügyi palotát és robbantsák fel az Ideiglenes Nemzeti Kormány épületét.⁷

De Debrecenben mégis biztonság és béke van. Az őrzászlóaljon belül megkezdődik a pártszervezés és folytatódik az a politikai munka, mely nem is olyan régen az ukrainai erdőkben és a dél-szlovákiai hegyekben indult meg. Ezt a munkát itt már a Magyar Kommunista Párt Debrecenben működő Központi Vezetősége részéről Révész Géza, a párt katonapolitikai osztályának vezetője irányította. Az őrzászlóalj mind több tagja kéri felvételét a pártba és kapja meg tagkönyvét a párt központi

⁶ Lásd *Szmetena József* idézett cikkét.

⁷ Lásd: *Napló*, 1969. október 26. sz. 8. o.

vezetőségétől. Az őrzászlóaljban sokszorított faliújság készül, amelyet kifüggesztenek a körletekben és őrhelyeken: az őrzászlóalj tagjai cikket publikálnak a párt ekkori központi sajtóorgánumban, a *Néplapban*. Ezek az írások az új, demokratikus szellemet, a párt eszméit viszik át a köztudatba. Ez idő tájt a város új színpérvé váltak az őrzászlóalj munkásmozgalmi, forradalmi dalokat és népdalokat énekelve menetelő egységei.

Az őrzászlóalj feladatai közé tartozott az állandó fegyveres őrség ellátása a Pénzügyi Palotánál — ahol ekkor az Ideiglenes Nemzeti Kormány működött —, valamint a miniszterek lakhelyei előtt. De feladata volt a hadseregnél és a lakosságnál fellépő esetleges ellenforradalmi kísérletek fegyveres elhárítása, a fontosabb közintézmények, bankok védelme, a lakosság biztonságának fenntartása, vasútbiztosítás stb. Ugyanekkor az őrzászlóalj szinte minden tagja önkéntes feladatának tekintette a lakosság között és a megalakuló hadseregben végzendő politikai felvilágosító munkát. Az őrzászlóalj tagjai e mellett fel voltak készülve szükség esetén a faszizmus elleni háborúban való további részvételre.

Ha figyelembe vesszük azokat a történelmi körülményeket és közvetlen helyi feltételeket, amelyek közé az őrzászlóalj tagjai Debrecenben — a városon éppen hogy átvonuló front után — kerültek, kiderül, hogy feladataikat rendkívül nehéz helyzetben kellett ellátniuk. Azok a katonák, akik előzőleg a partizániskolán magas szintű marxista—leninista elméleti képzésben részesültek, majd a szovjet és szlovák partizánokkal közösen vívott faszizmus-ellenes harcok gyakorlatában tették magukévá a kommunista jellembeli és világnézeti tulajdonságokat, itt lépten-nyomon újra beleütözköztek abba a gondolkodási és magatartási módba, amelynek embertelenségéről saját létük, életük példáján, emberi sorsok tömeges tragédiájának példáján győződtek meg és amelytől — éppen ezért — szívük mélyéig idegenkedtek.

A helyzetet az is nehezítette, hogy a beidegződött régi szokásokat, magatartási módokat az elavulttá vált katonai jogszabályok gyűjteménye, a „Szolgálati Szabályzat” is szentesítette. Mindezek ellen egyszerre kellett fellépniük azoknak, akik mind tudatilag, mind gyakorlatilag már túljutottak az ezeket a szokásokat és normákat érvényesítő viszonyokon. S fel is léptek ellene a lehetséges keretek között, mindenütt, ahol erre módjuk volt.

Egységes, következetes fellépésük segítségével az őrzászlóalj tagjai sok olyan változást vívtak ki, melyek később általánossá váltak a Magyar Néphadseregben. Ilyen volt pl. a nevelőtiszti intézmény, ami az őrzászlóaljban kezdetben spontánul alakult ki, az „úr” megszólítás megszüntetése: a régi „királyi” címer is megváltozott. E változásokért vívott eszmei harcról bizonyító dokumentumként szolgálnak a debreceni *Néplap* negyedszázaddal ezelőtti számaiban az őrzászlóalj tagjainak tollából megjelent cikkek, az őrzászlóalj faliújságjának a Hajdú-Bihar megyei pártbizottság archívumában őrzött kópiája és kéziratai.⁸

⁸ Ezekről az anyagokról jelen cikk írója ismertetést közölt az Alföld 1967. áprilisi számában. 47. o.

A magyar kormánynak Budapestre való költözése után az őrzászlóalj egy részét szintén Budapestre vezényelték, másik része pedig a rendőrséghez és a polgári élet különböző területeire került át. A *Néplap* 1945. május 18-i száma a következőkben számol be a debreceni őrzászlóalj megszűnéséről:

„Elvonult Debrecenből a Partizán Őrzászlóalj...” — tudósít a cikk címe. Az őrzászlóalj tagjai „magatartásukkal szavukkal, harcos dalaikkal az új hadsereg szellemét nemcsak a függetlenségért fegyvert ragadó katonák előtt tették világossá, hanem azoknak is példát mutattak, akik munkával akarták és akarják felépíteni ezt az anyagban és szellemben egyaránt tönkretett országot...”

„Akármi is történjék, ha a magyar népről és szabad emberi jogokról lesz szó, ha tetteket követelnek, erre a tűzben, vérben és szellemben megedzett csapatra a dolgozók, a magyar nép mindig biztosan számíthat.”⁹

Az őrzászlóalj jelentős szerepet játszott néphadseregünk új politikai-ideológiai szellemének kialakításában. A felszabadulás után Debrecenben megalakult Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormánynak alárendelt első fegyveres katonai alakulat tradíciói továbbgyűrűztek, továbbfejlődtek néphadseregünkben, gyökeret vertek szocialista vívmányainkban.

⁹ *Néplap*, 1945. május 18.